

ВЕДА

VEDA

Навукова-Літаратурны
месячнік

Выдаець Крывіцкае
(Беларускае)

Навуковае Таварыства
Пранціша Скарыны

Kryvian (Whiteruthenian)
Scientific and Literary
Monthly

Published by
Francis Skoryna
Kryvian (Whiteruthenian)
Society of Arts
and Sciences
in the U. S., Inc.

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York, U. S. A.

1952, сакавік

Цана 30 ц.

№ 3 (8)

March 1952

Брачыслаў Скарыніч

„ЛІТОЎСКАЯ” ПЛЫНЬ (ТРАДЫЦЫЯ ГАСПАДАРСТВАВАСЬЦІ)
У НАЦЫЯНАЛЬНЫМ АДРАДЖЭНЬЮ БЕЛАРУСКАГА НАРОДУ

Беларуская гаспадарствавасьць ведамая не пазыней, як із 9 стг. па Хрысту. Да палавіцы трынанцатага стагодзьдзя было колькі асобных гаспадарстваў крывіцкіх, зь іх найважнейшыя: Полацкае, Смаленскае, Северскае й Пскоўскае, а з палавіцы 13 ст. ёсьцека адно задзіночанае гаспадарства нашага народу, ведамае й слайнае на ўвесь сьвет пад назовам Вялікага Княства Літоўскага або Літвы, што было да канца асмінанцатага стг. Гэткім парадкам на 11 з шаловаю стагодзьдзяў гістарычнага быцця беларускага народу 10 стагодзьдзяў прыпадае на ягонае жыццё гаспадарствавае і толькі апошніх 150 год на быццё безгаспадарствавае. З усіх народаў, паняволеных маскоўскай дэспотыяй, гаспадарствавасьць народу беларускага найвыдатнейшая. Казацкая гаспадарствавасьць Украінцаў 17-18 ст. бляднее перад ёю. Супроць гаспадарствавасьці ўкраінскай гаспадарствавасьць беларуская ё запраўды „каралеўскай”. Польская гаспадарствавасьць можа раўняцца да гаспадарствавасьці бе-

ларускай, але ёсьцека мамэнты, калі гэная ўступае гэтай (польская беларускай). Прыкладам, популярнага „ад мора да мора” ў Палякоў ніколі ня было, але бедарускае гаспадарства ад пал. 14 да канца XV стг. прасьцягалася ад Балтыцкага да Чорнага мора.

Няма дзіва, што такая даўгая традыцыя гаспадарствавая мусіла адбіцца на жыццю й імкненнях беларускага народу просьле ўтраты ім свайго гаспадарства, дарма што гэтая ўтрата прыпала ў пару нашага палітычнага й культурнага ўпадку. Адылі гэны ўпадак ня быў такі вялікі, як шмат каму цяпер здаецца. Быў ён вялікі, калі прыраўнаваць жыццё нашага народу часу сходу ў восьмінанцатым стг. да красуючага жыцця ягонага ў стг. шаснанцатым; аднак ня толькі палітычнае, але й нацыянальна-культурнае жыццё Беларусаў асьмінанцатага стагодзьдзя было паўнейшае й багатшае за жыццё пасьльей, у тым ліку й цяперака. Замена беларускай мовы, як урадовай, моваю польскай 1697 г. было рэзультатам культурнага, галоўна моўнага, апалячэння вялікіх беларускіх паноў, магнатаў, але ані ня съветчыла пра падобнае апалячэнне паноў малых і шляхты засцянковай, духовенства й мяшчанства, ня кајучы ўжо пра сялянства, — усі гэтыя клясы захавалі й далей беларускую мову. Апрача таго, пастановаю 1697 г. была беларуская мова аддалена з урадаў, але ў літаратуры й засталым жыццю Беларусаў яна й далей заставалася без перашкоды. Асабліва беларуская мова й культура панавала далей у жыццю рэлігійна-царкоўным усіх трох цэркваў беларускіх — праваслаўнай, вуніяцкай арымска-каталіцкай. І толькі з прылучэнням Беларусі да Расіі спачатку была забаронена беларуская мова ў праваслаўнай царкве, а пасьльей із скасаваннем вунії ў 1839 г. спынілася панаванье беларускай мовы ў царкве вуніяцкай. Адначасна была беларуская мова забаронена расійскім урадам у царкве арымска-каталіцкай, заміж яе там запанавала польшчына. Дзеля таго час ад 1839 г. дагэтуль ё найгоршым, найчарнейшым у нашай гісторыі, горшым за татарскае ярмо ў нашых суседзеў.

Просьле ўтраты беларускім народам свайго гаспадарства імкненням ідэйных Беларусаў — а гэткія былі заўсёды, ніколі ня было такога часу, каб хоць частка Беларусаў ня была съведама свае нацыянальнасці — іхнай ідэяй стала нацыянальна-культурнае і нацыянальна-палітычнае адраджэнне свайго народу. Поды (падставы) да гэтага адраджэння былі два: а) культурная апрычонасць беларускага народу, а галоўна ягоная мова, як тое, што най-

болей кідаецца ў вочы, і б) гаспадарствавая традыцыя. Дзе ніводнага з гэтых подаў ня было, там і немагчыма было нацыянальнае адраджэнне. Дзеля таго й варагі беларускага народу з усходу й заходу ськіравалі свае атакі на гэтыя два поды (асновы) беларускага нацыянальнага адраджэння. Забаронаю беларускае мовы ў гаспадарствавым і царкоўным жыцьцю, а з 1864 г. і ў друку ды асыміляцыяй інтэлігэнцыі яны дапялі таго, што мову беларускую сталі ўважаць за простую, мужыцкую, брыдкую. А каб аддаліць дзеяньне гаспадарствавай традыцыі, дык хвальшавалі нашую гісторыю, як кажа паэта мінуласъць і тую адбіралі і не давалі Беларусам ніводнага ўніверситету. Пры гэтым харктарыстычна, што Маскалі ня толькі не дазвалялі ўніверситету на беларускіх землях із захаванай беларускай моваю, але й там, дзе, здавалася, няма чаго баяцца, дзе мова беларуская шчэзла, абрусле, бо ня толькі ня было ўніверситету ў Вільні, Віцебску, Гомелю, Смаленску, Пскове і іншых, але ня было таксама ў Калузе, Арле, Курску й Разані. Было гэта дзеля нашай моцнай гаспадарствавасці ў мінуласъці. Народ, што маў у палаўцы шаснанцатага стг. свой — першы на Усходзе Эўропы ўніверситет у Вільні, а пасьледай і ў Полацку, што ад 1517 г. маў першы на ўсходзе Эўропы друкарства, за Расіі на ўсей сваёй вялікай прасторы ніводнага ўніверситету ня маў. Москва толькі зачыніла ў Беларусі ўніверситеты, але ніводнага не адчыніла, дарма што беларускія месты ня раз прасілі дазволу адчыніць ўніверситет у іх на іхны кошт.

Ведама, што менаванае хвальшаванье беларускае гісторыі, праводжанае шырака пры помачы вялізманных сяродкаў, рабіла сваё, і нашая традыцыя аказавалася слабей, чымся было-б тады, калі-б гэных перашкодаў ня было. Але запыніць гаспадарствавае традыцыі беларускае нельга было, і яна адчувалася ткі даволі моцна ў пару паняволеняня беларускага народу.

Ведама, гэта магла быць традыцыя не асобных гаспадарстваў крывіцкіх, што былі вельмі даўно, але задзіночанага гаспадарства — нядаўна існуючага Вялікага Князьства Літоўскага. Аднак, з прычыны нябыцця ў Беларусі высокіх школаў із гістарычнымі студыямі, традыцыя гэтая ўсё балей а балей зациралаася, задзержуючыся найдаўжэй, нярэдка дагэтуль, у родаў, што прыймалі дзейнае ўчастце ў жыцьцю даўнейшага Вялікага Князьства Літоўскага.

Першай вялікай палітычна-ваеннай спробаю Беларусаў з'яўрнуць гаспадарствавую незалежнасць свайму народу было паў-

статьне 1812 г. і — пры помачы Напалеона — арганізаваньне незалежнага беларускага гаспадарства. Спраба гэтая была па няпоўных 20 год прослье ўтраты незалежнасьці. Дзеля таго традыцыя беларускае гаспадарствавасьці адбілася тут на 100%. Паміж беларускімі гаспадарствавымі дзеячамі 1812 г. а дзеячамі Вялікага Княства Літоўскага няма ніякае розніцы. Згодна з традыцыяй, тарнаванай уперад да сваіх Вялікіх Князёў, і цяпер на польска-беларускай граніцы, заміж польскіх, прыступаюць да Наполеона высокія дастойнікі беларускія. Новаадбудаванае гаспадарства завецца Літва (палацінску *Litvania*). Сталіцаю яго ёт Вільня.

Жмуздз і часць Аўкштоты, што цяпер ад 1918 г. складаюць вялікую бальшыню Лятвы, да гэтае Літвы не належаць; яны належаць да ўтворанага Наполеонам герцаства Курляндзкага. Але Беларусы дамагаюцца ў Наполеона прылучэння іх да свайго гаспадарства. У мэморыяле, паданым Наполеону беларускім урадам, казацца, што хоць у Жмуздзі насельніцтва „ня літоўскае і не гамоне палітоўску, то аднак маюць яны быць прылучаныя да Літвы, бо заўсёды да Літвы належылі, і звычаі там такія, як унас”. На гэта адказаў Наполеон: „Хоць яны й былі ў вашым гаспадарсьціве, але яны накшыя, чымся вы”.

З Наполеонам, што быў вялікім хаўрусынікам беларускім, ваявала не адна Расія, але ўся Эўропа (Англія, Нямеччына, Швэдзія й інш.), дзеля таго ён быў разьбіты а зь ім упала і адноўленае беларускае гаспадарства; яно было зруйнавана Маскоўшчынаю. Маскоўскі цар Аляксандра I, што перад вайною з Наполеонам съхінаўся да ўзнаўлення беларускага гаспадарства, прослье разьбіцца Наполеона на гэта не згадзіўся. Беларускае войска адыйшло разам із Наполеонам на заход, і дагэтуль аб ім съветчакъ могілкі ў Францыі. Разам із Наполеонам адыйшли таксама віленскія й полацкія студэнты, што тварылі асабістую гвардыю Наполеонаву.

Іншымі вялікімі спробамі ваеннымі зьвярнуць палітычную незалежнасьць Беларусі былі паўстаныні 1831 а 1863 г. г. І ў гэтым другім адбіваецца традыцыя беларускае гаспадарствавасьці, хоць і ня так моцна, як уперад. Дарма што Кастанцін Каліноўскі завець наш народ „Беларусамі” („Беларусы, браты мае родныя...”), што было ўплывам на яго пецярбурскіх студыяў ягоных, але ён дыктатар „Літвы” і будучас незалежнае гаспадарства беларускае мала складацца не з аднае Беларусі, але й з Аўкштоты-Жмуздзі. Можна

сказаць, што і ўсі іншыя дзеячы беларускага паўстанья 1863 г. былі беларускія традыцыяналістыя.

Адцемлю яшчэ адно адбіцьцё „літоўскае” плыні ў палітычным адраджэнню беларускім. У першую съветную вайну ў Вільні паўстае проект „Вялікае Літвы” — беларуска-лятувіскі фэдэрацыі і выдаюцца адпаведныя дэкларацыі. Душою гэтага проекту былі беларускія адраджэнцы-піонеры, яны-ж закладнікі „Нашаніўства”, браты Іван і Антон Луцкевічы. У іхнай радзіміе ня толькі захаваліся, прынамся да некаторай меры, радовыя традыцыі беларускай гаспадарствавацьці, але й першы знаў добра беларускую мінуласць, як археолёг, а другі быў добрым палітыкам. Прыхына гэтага падуму (концэпцыі) была ў тым, што беларускія палітыкі здавалі сабе лічбу зь недастатнай сілы тагачаснага адраджэнскага руху беларускага. Але што гэткі падум мог лёгка, без натугі паўстаць, дык гэта залежыла ад беларускіх традыцыі гаспадарствавае. Бяссумлеву лягчэй было стварыць і ўдзержыць незалежнае беларуское гаспадарства ў звязе зь Лятувою, чымся бязь яе. Ё людзі, нязнаючыя нашае палітычнае мінуласць і адначасна палітычныя прымітывы, якім здаецца, што палітычная сувязь із кім хаця ёсьць утратаю палітычнае незалежнасці і тым самым ледзь ня зрадаю свайму народу ў тых, хто да гэтага імкнецца. А тым часам беларуска-лятувіскія фэдэрацыі ці конфэдэрацыі толькі адбудавала-б даунейшае беларуское гаспадарства, адно з тэй розыніцаю, што даўней Аўкштота-Жмуйдзіны былі народам безгаспадарствавым, а цяпер яны былі-б незалежныя ў сваей часці, а Беларусы ў сваёй. Толькі адно можна ўпікнуць менаванаму падуму, наймя тое, што, як кажа прыказка, „даганяючы не пацалуешся”, нельга рабіць беларуска-лятувіскага звязу бяз згоды Лятувісаў. Але такія ўпікі зъмяячваюцца тым, што невялічкая часць лятувіскіх інтэлігентыў прыяла такому падуму ды падзьядзержавалі яго т. зв. краёўцы, людзі, што дагэнуль, а нярэдка й дагэтуль, ня ведалі, як самавызначыцца — Беларусамі ці Жмуудзінамі, але ведалі што іхнія прашчуры былі добрымі грамадзянамі гісторычнае Літвы, і самі хацелі такімі быць. А наагул упікі супроць падуму беларуска-лятувіскага звязавага гаспадарства малі-б нейкі под адно тады, калі-б паўсталы, галоўна на ўсходзе ад нямецка-расійскага фронту, падум асобнага беларускага гаспадарства, падум, зь якім прадстаўнікі першага ніколі ня ходаліся і да якога пасльей, па няўдачы свайго, усі прылучыліся (між іншага Ант. Луцкевіч быў прэм'ер-

міністрам ураду Беларускае Народнае Рэспублікі), каб гэты падум тады ўдаўся.

Зь беларускіх нацыянальных дзеячоў із багатай традыцыяй беларускай гаспадарствавацьці адцемлю братоў Эпімахаў-Шыпілаў з Полаччыны, зь якіх адзін быў профэсарам клясычнае філёлёгіі і бібліотэкаром пецярбурскага ўнівэрсытэту, а другі высокім расійскім ураднікам. Нельга ня ўспомнечь тут таксама ведамага архітэкта Лявона Дубейкаўскага з Дубейкава ў Магілеўшчыне (умер на пачатку апошняй вайны) і проф. Вячаслава Іваноўскага зь Лябёдкі ў Лідчыне, забітага Маскалямі на зычэньне Немцаў у 1943 г. ў Менску.

Зь гісторыкаў найляпей знаў нашую гаспадарствавую мінуласць і зь яе выходзіў у сваіх радах што да новага беларускага гаспадарства найвыдатнейшы наш гісторык, проф. М. Даўнар-Запольскі.*) Шмат меней гэта датыкаецца Вячаслава Ластоўскага а ўсевалада Ігнатоўскага. Але Міколу Шкляёнка надабе з гэтага гледзішча паставіць на роўні з Даўнар - Запольскім. Шкляёнак дасканальна разъбіраецца ў нашай „літоўскай” мінуласці. З абсальвэнтаў гісторыі новага віленскага ўнівэрсытэту трэба дадатна адцеміць із гэтага гледзішча паходзячага з Латвы Клагіша. Але Хв. Ільляшэвіч а В. Грышкевіч (студыяваў у Празе) не змаглі вызваліцца ад тэндэнцыйнага польскага ўплыву ў гісторыяграфіі. Недаволі ясны мне дагэтуль Ч. Будзька. Зь ня гісторыкаў не могу не адцеміць захопленага былой беларускай гаспадарствавацьцю наўчонага Зымітру Даўгялу, этнографа проф. Н. Янчука і бібліофіла Ромуальда Зямкевіча, якога ў 1940 г. загубілі Немцы. (Разам із Р. Зямкевічам зыгінуў ягоны вялікі архіў — багаты збор памяткаў з гісторыі Беларусі і беларускага адраджэнскага руху. Дзеля ратавання архіву, як і ягонага собсніка, палцам не крануў тагачасны — з волі немцаў — старшыня Беларускага Камітэту ў Варшаве). „Унівэрсальны” кс. Ад. Станкевіч блытаецца ў гісторыі Беларусі, гэта як із прычыны свае няглыбокасці, так із прычыны ўплыву на яго Жмуздзіноў.

Што да літаратуры, дык усё беларускае адраджэнне літаратурнае XIX ст. рабілі паэты ѹ пісьменьнікі ў тэй ці іншай меры працягія традыцыяй былой беларускай гаспадарствавацьці, галоўна гэта былі паэты з Узьдзівінья. Што, з выняткам магната Альгерда

*) Гл. ягоную брашуру „Асновы гаспадарствавацьці Беларусі”.

Абуховіча, паходзілі яны з драбных паноў*), паказуе, што на іхнае нацыянальнае адраджэнне мела ўплыў таксама сувязь із народнай стыхіяй беларускай. Апошнім із гэтае пары быў Пранціш Багушэвіч. З паэтаў „нашаніўцаў” вялікую ролю мае былая беларуская гаспадарствавасць у К. Каганца-Кастравіцкага, што сваім карэньнем сягаў пары ранейшай, ды ў Янкі Купалы, у шмат меншай меры ў Максіма Гарэцкага.

На мяжы паміж беларускімі палітычнымі дзеячамі а прыхільнікамі беларускага гаспадарствавага адраджэння стаіць поўны беларускай гаспадарствавай традыцыі Раман Ськірмунт, магнат із Палесься. Падобныя да яго з гэтага гледзішча ёсьцека сымпатыкі беларускага нацыянальнага адраджэння і памагатыры яму — княгіня Магдалена Радзівіл’-іха ды вялікія паны Івашкевіч а Вайніловіч.

Гэтта я хачу зьвярнуць увагу на вялікую группу Беларусаў, што адбіліся нат ад стыхійнага жыцьця беларускага народу і стаяць вонках беларускага нацыянальнага руху, бо яны спалячаны або абмаскалены, але ў тэй ці іншай мере захавалі традыцыю даўнейшай беларускай гаспадарствавасці, значыцца Вялікага Княства Літоўскага, і псыхічна здольныя да палітычнага супрацавенства пры адбудове беларускага гаспадарства. Зь імі справа горшая ёцяжшая, чымся з даўнейшымі беларускімі магнатамі, што ў 1697 г., заміж беларускай, увялі ў урады мову польскую. У гэных даўнейших мова польская была моваю конвенцыяльнай, падобна да таго як у стг. асъмінанцатым і часткава дзевятнанцатым была мова французская ў расійскага дваранства, адно з тэй практичнай розыніцай, што французскую мову нельга было ўвесці ў расійскія ўрады, бо апрача дваран яе не разумелі-б, то мову польскую ў нас разумелі ня толькі гамонячыя ўжо дома папольску магнаты, але наагул і ўсі пісьменныя людзі, а да некаторай мере і ўсё насельніцтва, асабліва дзеля яе беларускай рэдакцыі на нашым грунце, рэдакцыі далёкай ад чысьціні гэнае польскае мовы і перапаўнення яе беларускімі ўрадовымі а праўнымі тэрмінамі. Гэтыя-ж сучасныя жывуць у поўнай мере расійскай або польской культурою і чужую мову адчуваюць як сваю родную. Апрача беларускае нацыянальнае псыхікі, што ім не заўсёды ведама, апрача беларускае гас-

*) Сяляне былі толькі ў 1861 г. звольненыя ад прыгону, а дзеля таго паэты сялянскага паходжання маглі адно зьявіцца пасылей.

падарствавае традыцыі ды тэрыторыі, гэткіх людзёў нічога балей ня вяжа зь беларускім народам — прынамся ў іхнім пачуцьцю. Дзе-ля менаванага гэткіх людзёў надта цяжка а то й немагчыма пры-цягнуць да беларускай нацыянальнай работы, але прыцягнуць да палітычнай работы пры адбудове беларускага гаспадарства, асаб-ліва калі на гэткую адбудову зьяўляюцца выгляды, і на працу про-сьле гаспадарствавае адбудовы іх магчымы і было-б станаўко не-разумна іх адкідаць. Дам прыклад гэткіх Беларусаў. Просьле вы-буху рэвалюцыі 1917 г., калі зьявіліся выгляды на адбудову бела-рускага гаспадарства, вышменаваны ўжо Р. Сыкірмунт, што дагэ-нуль не належыў да беларускага руху, цяпер актыўна й шчыра прыступіў да яго і быў пэўным а карысным палітыкам беларускім, маючы ўсі да палітычнае дзейнасьці патрэбныя кваліфікацыі і вя-лікі палітычны стаж. Рэвалюцыйная пара ня была адпаведнай да дзейнасьці магната, і дзеля таго ён мусіў уступіць із становішча старшыні ў Беларускім Нацыянальным Камітэце ў Менску, але па-куль былі выгляды на адбудову тады беларускага гаспадарства, ён не перарываў дзейнага ўчастця ў беларускім руху палітычным. За-тое, калі выгляды на ўзнаўленыне беларускага гаспадарства часова скончыліся, і Беларусь была падзеленая паміж Москвою а Поль-шчаю, ён ад руху адыйшоў. Праўда, былі дзеля гэтага й гаспадар-скія прычыны: ягоныя землі былі ў вялікай меры распарцэльянаныя польскім урадам паміж польскімі коленістымі і былі-б распарцэля-ваныя ўсі чиста, калі-б ён ад беларускага руху не адыйшоў. Але праўдаю застаецца тое, што апрача беларускай гаспадарствавай традыцыі і ўчастця ў руху дзеля адбудовы беларускага гаспадар-ства, яму было чужым культурнае й грамадзкое жыцьцё беларус-кае; дзеля таго трэба думаць, што калі-б і ня было гэтае гаспадар-скae прычыны, ён адыйшоў-бы, хоць ня так раптам, ад беларускага руху, або прынамся астыг-бы ў ім. Ня можна думаць, што Сыкір-мунт у сваім нацыянальна-палітычным самавызначанью ня быў шчыры, што прыкідаўся; знаючы яго і тагачасную палітычную й грамадзкую атмасферу, я пэўны, што ягоны прыход да беларускага руху быў шчыры, а таксама, жаль, быў шчыры й адыход.

У 1917 г. аказалася ў цэнтральнай і ўсходняй Смаленшчыне колькі абруслых прадстаўнікоў старое беларускае арыстакратыі, што былі ахвотныя прыймаць учасцце ў беларускім нацыянальным і палітычным руху.

У 1916-18 г. г. шчыра прыступілі ў Вільні да беларускага нацы-

янальнага ѹ палітычнага жыцьця-ходаньня князь Святаполк-Мірскі а барон К. Шафнагель.

У Горадзеншчыне ў 1919 г. спаважна праявілі ахвоту прыступіць да беларускае нацыянальнае дзейнасці Аўстах Сапега, патомак Лява Сапегі, слаўнага канцлера Вялікага Князьства Літоўскага, князь Чацьвяртынскі і колькі іншых беларускіх арыстакрататаў. Каб паразумеца ў гэтай справе з прадстаўнікамі беларускага руху, яны зъявіліся да заслужонага для беларускага адраджэння ў Горадне кс. Пранціша Грынкевіча, старшага брата др. псыхіятра Станіслава Грынкевіча. Ксёндз Грынкевіч ськіраваў іх да актыўнай групы беларускіх эсэраў, што малі свой асяродак у Ласосіні (15 км ад Горадна). Сустрэча адбылася ў Горадне ў палацу князя Чацьвяртынскага. Але тут эсэраўскія дэлегаты не знайшлі нічога лепшага, як накінуцца з лаянкаю на менаваных арыстакрататаў: „Вы крывапіўцы!” кричэлі эсэры, „Вашыя прадзеды дзяржалі нашых у няволі”. Эсэры проста адкінулі іх, і тыя паплылі далей у польскім рэчышчу.”*)

Калі ўжо гамонка пра старыя роды беларускія, дык да рэчы будзе ўспомніць, што, у 1940 г., праста ѹ нормальна прыступіў да руху беларускага аграном Калантай,**) з роду тых самых Калантаёў, зь якога паходзіў спалячаны Беларус, кс. Гуго Калантай, ведамы рэформатар асьветы ѹ узгадаваньня ў Польшчы часу констытуцыі 3 мая. У tym-же 1940 г. аказаўся, як Беларус, і млявы патомак Хвадзея Булгарына, расійскага літаратара „з Палякоў”***).

Артыкул гэты ня мае высіляючага характару. Дзеля таго прыведзенага будзе даволі, каб паказаць, што зъявленыне да свайго народу беларускае арыстакратыі, а зь ёю і ўсіе шляхты (за вялікімі ўшлі меншыя) прымала спаважныя характар. Калі-б так спраўа пайшла далей, дык гэтае зъявленыне прыняло-б масавы характар. Калі гэтага ня сталася, дык прычына тая, што, з аднаго боку

*) Падаю подле даведкі др. Станіслава Грынкевіча малодшага, братаніча кс. Пранц. Грынкевіча.

) Прозвішча паходзе ад **Карантай, заменаю **р** на **л**, што часта ѹ мове беларускай бывае, а слова „карантай” паходзе ад „кароткі”.

***) Пушкінава эпіграма пра яго:

„Не в том дело, что ты поляк;
Костюшко лях, Мицкевич лях,
Пожалуй будь себе татарин,

Як бачым, тут усі тры „ляхі” — Беларусы.

Будь жид и это не беда,
Но в том беда,
Что ты Фадей Булгарин.”

рэволюцыю 1917 г. мы перажывалі ў расійскай турме нарадаў і наш край быў затоплены расійскім войскам, а з другога боку, прыйшло польскае захопніцтва, імпэрыялізм польскі й расійскі (ужо ў бальшавіцкім выданьню), падаўшы сабе рукі, падзялілі нашу бацькаўшчыну.

У 1941 г. апісаная зьява павярнення беларускага панства да свайго народу мела тэндэнцыю паўтарыцца. Але гэта сталася толькі ў малой меры, бо гэтаму перашкодзілі нялюдзкія імкненіні, што із сабою нёс нямецкі гітлерызм, а, з другога боку, спадзеи на пабіцьцё Немцаў толькі просьле таго калі пад іх вытням разваліца Расія (як гэта было ў першую съветную вайну), борзда разъвеяліся.

Ужо з прыведзеных прыкладаў відаць, што разгляданая катэгорыя Беларусаў здэнацыяналізаваных, але адначасна зь некаторай традыцыяй беларускай гаспадарствавасці не такая пэўная й бяспечная, як Беларусы, казаў той, звычайнія, аднак яна можа быць карыснай справе, калі патрапіць яе выкарыстаць. Гэтыя дэльце супроцьлегненая рысы ейнага харектару я пастараюся паказаць на прыкладзе ўкраінскім, бо гэткая катэгорыя людзей была й ёсьць на Украіне. З паміж яе паходзе гатман Паўла Скарападзкі. Мова і наагул культура ў яго былі маскоўскія, але, як у патомка даўнейшага ўкраінскага гатмана Івана Скарападзкага, у яго захавалася ўкраінская гаспадарствавая традыцыя. Прыраўнаные яго да нашага Сыкірунта выходзе на карысць гэтаму, як з гледзішча нацыянальнага, так і палітычнае вырабленасці. Яшчэ да выходу на палітычную арэну беларускую Сыкірунту маў вырабленае палітычнае аблічча, каторое яго рабіла грамадзянінам Беларусі, наймя, будучы паслом із польскага съпісаньня ў расійскую гаспадарствавую думу, ён не пайшоў у польскі пасольскі клуб, але стаў на чале „Кола Літвы і Беларусі”, што складалася з уважаючых сябе за Палякоў паслоў краёўцаў — грамадзян краю. Адгэтуль было ўжо недалёка самавызначыцца, як Беларусу, і стаць за беларускую работу, што Сыкірунту і зрабіў.

Нямашака дадзеных сумлявацца, што П. Скарападзкі хацеў быць лёяльным да ўкраінскай справы, наадварот, зь ягонага жыцця пасльейшага паробленыя ў гэтым пытаньню выгады сусім пазытыўныя. Але тварыў ён украінскую гаспадарства так, як умеў, згодна із сваймі паглядамі й настроемі. Стаўшы лёяльна на грунт украінскую гаспадарствавасці, ён уважаў, што і ўсі іншыя падоб-

ныя да яго Ўкраінцы — а імя іх легіон — могуць гэта зрабіць. Дзеля таго ўкраінская гаспадарства за Скарападзкага выглядала шмат балей на расійскае, чымся на ўкраінскае, і дзеля таго рэакцыя ўкраінскіх патрыётаў супроць улады Скарападзкага была сусім зразумелай і апраўданай. Абмылаю Скарападзкага, вынікаючай з расійскага ўзгадаванья яго самога і тae клясы, да якое ён належыў, была дэкларацыя пра фэдэрацыю з Расіяй. Але Скарападзкі не аддаляў ад гаспадарствавай і ўсялякай іншай украінскай дзеянасьці ўкраінскіх патрыётаў, наадварот, прыцягаў іх, як прыкладам, да дыплёматыі гісторыка Зымітру Дарашэнку, адно выбіраў іх з паміж людзёў, што яму здаваліся саліднейшымі, а не з паміж маладой украінскай інтэлігенцыі, якая яму здавалася, а часам і за праўды была, захоплена небясьпечнымі — іzmамі. Бяручы цяпер на ўвагу гэта, як і тое, што аказалася пасльей, наймень, што й без гатманства Скарападзкі заставаўся консэквэнтна лёяльным да ўкраінскае справы і сына свайго Данілу ўзгадаваў за ўкраінскага патрыёту, ня будзе рызыкоўным уважаць, што калі-б улада ягоная на Ўкраіне ўдзержылася, дык з часам часьць абмаскаленай украінскай інтэлігенцыі лёяльна стала-б на грунт украінскае гаспадарстваваць і нацыяналізавалася-б, а ідэёлагічныя маскалі ўкраінскага паходжанья, што не патрапілі-б тэтага зрабіць, памалу былі-б аддаленыя і заступленыя ідэйнымі Украінцамі; гэткім парадкам дзяржава гатмана Скарападзкага памалу ўкраінізавалася-б.

Але й з кароткага гатманства Скарападзкага Украіна мае пэўную карысць, паўстаў рух і партыя гатманцаў-гаспадарствавікоў, што ў бальшыні складаецца з Украінцаў, якія перасталі жыць культурным жыцьцём украінскім, але захавалі некаторыя традыцыі ўкраінскае гаспадарстваваць і, або наагул ізъ людзёў, што лягчэй захапляюцца імкненнямі гаспадарствавымі, чымся нацыянальна-культурнымі, бо гэтыя вымагаюць і адпаведнай псыхічнай прыгатоўвы. Уцягаючыся ў палітычную работу собскага народу або хоць-бы толькі ёю глыбей цікавячыся, таковыя людзі памалу пачынаюць цікавіцца і культурным жыцьцём свайго народу, яно перастае ім быць чужым, — адным чынам яны памалу нацыяналізуюцца. Лішне, хіба, дадаваць, што ўкраінская партыя гатманцаў — гаспадарствавікоў прызнаеца карыснай усімі прасыцінкамі ўкраінскай палітычнай думкі. Калі-б у нас паўстаў такі прасыцінак і такая партыя, дык яны былі-б таксама запраўды карысныя беларускаму на-

роду, хоць не патрабавалі-б маць манархічнага адценіння, як у Украінцаў.

ЗНАЧАНЬНЕ НАЗОВУ „ЛІТВА”. Звалася ці не адно зь беларускіх плямёнаў Літвою, назоў „Літва” стаўся агульна-нацыянальным толькі з паўстаньнем пад назовам „Літва” задзіночанага гаспадарства беларускага; дзеля таго захаваньне ў тэй ці іншай меры назову „Літва, Ліцьвіны” съветча пра гаспадарствавую беларускую традыцыю. Маскоўцы, паняволіўшы Беларусь палітычна, захадзелі паняволіць таксама ідэялётгічна й культурна; дзеля таго мусілі адабраць у Беларусаў назоў „Літва”, пад каторым праішло 5 1/2 стагодзьдзяў гаспадарствавай гісторыі беларускага народу,

гісторыі надзвычайна варожай да Маскоўшчыны. Яны накідалі нашаму народу назоў „Беларусь, Беларусы”, тарнуючы адначасна назоў „Літва” да Аўкштота-Жмудзіноў. Пад уплывам расійскай адміністрацыі а расійскіх школаў, наш народ з часам у бальшыні перастаў сябе зваць Літвою. Але й ня прыняў накіданага яму назову „Беларусы”. Ён пачаў сябе зваць „ту-ташнім”, спрадвеку жывучым на сваёй зямлі, ды сваймі назовамі мясцовымі, пашыраючы часта іхнае значаньне на ўесь народ. Гэтак, прыкладам, побач із назовам „Паляшукі”, што спрадвеку існаваў у тэй ці іншай меры як агульна-нацыянальны, разам із іншымі агульна-нацыянальнымі назовамі, жыхары Магілеўшчыны звалі ўсіх Беларусаў Магілеўцамі. Назоў „Беларусы” пачаў наш народ прымаць адно тады, калі самі беларускія адраджэнцы ад часу „Нашае Нівы” (ад 1906 г.) пачалі неразумна яго пашыраць, а прышчапіўся паміж дзіўюма съветнымі войнамі за Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі. Але на шырокім паграніччу з чужымі народамі Беларусы назоў „Літва, Ліцьвіны” захавалі. Чаму дыкжэ на паграніччу? Гэтулькі, колькі расійская адміністрацыя, вучыцелства й духавенства даводзілі ў нас, што назоў нашага народу ня „Літва”, а „Беларусы”, гэная адміністрацыя й інш. не патрабавала, ані мела гэтулькі прыпадкаў, магчымасці гэтага рабіць сярод Палякоў, Украінцаў а самых расійскіх народных масаў. Дзеля таго назоў „Літва, Ліцьвіны” болей або й сусім добра захаваўся ў беларускіх суседзяў, што прыяла ягонаму ўдзяржанню ў сусядуючага зь імі беларускага жыхарства, асабліва ў заходнім а ўсходнім (Чарнігайшчына) Палесьсю а на паграніччу з Маскоўшчынаю. У цэнтральнай Беларусі назоў „Ліцьвіны” захавалі адно роды із моцнай

гаспадарствавай традыцыяй, як тый лоўчы ў „Палескай глуши” Т. Гушчы.

ЗНАЧАНЬНЕ ГАСПАДАРСТВАВАЕ ТРАДЫЦЫІ. Якое вялікае значаньне гаспадарствавай традыцыі, кожны мог пераканацца, хто хоць крыху цікавіўся гэтым пытаньнем. Было гэта таксама відаць із вышменаванага. Аўтар гэтых радкоў прыпамінае, як у 1903-5 г. г. нас, беларускіх дзяцей, вучылі, у пачатнай школе ў Гальшанах Ашмянскага павету, захапляцца — нат пры помачы „туманных абразкоў — як Маскаль, князь Сярэбраны, „нішчыў Літву”. Не падабаўся-б нам Сярэбраны, калі-б мы ведалі, што гэнай „Літвой” былі нашыя прадзеды. Прыймінаеца мнем таксама, як у 1905-1909 гг. я вучыўся ў мескай паветавай школе (ведама, расійскай) ув Ашмяне. Там праходзілі каротка й гісторыю Літвы (ад Гедыміна да Вітаўта ўлучна), із сымпатыяй напісаную абламаскалелым Беларусам Турцэвічам*), расійскім чарнасоценцам. Мы, вучанынкі, захапляліся гэтай гісторыяй, але, як і аўтар, не ўтажсамлялі яе з гісторыяй свайго народу; дзеля таго яна на нас ня дзеяла нацыянальна-усъведамляюча. Ня стыкаючыся із съвядомымі Беларусамі, ані з нацыянальнай літаратурой — адно раз-два прыпадкам лучыла нам „Нашая Ніва”, на каторую, дзеля яе „простай мовы”, глядзелі мы з гледзішча гумарыстычнага — з нас адно колькіх нацыянальна-усъвядомілася за час быцця ў школе, дый то памалу, няўпрыцям, за гады трывалі, што Вялікае Княства Літоўскае было гаспадарствам беларускім, то усьвядоміліся-б усі, ды не за трывалі, але за трывалі месяцы, а мо ѹ за трывалі тыхні.**)

Зъ менаванага відаць, што нам трэба аднавіць сваю гаспадарствавую традыцыю, а дзеля таго трэба самым пазнаваць гісторыю свайго народу і шырыць яе знацьцё сярод сваіх а чужых.

*) У 1911-1913 гг., у сярэдняй школе ў Вільні, Турцэвіч быў майм вучыцелем гісторыі Расіі. Ён заставаўся расійскім чарнасоценцам. Адноўчы ён нам, вучанынкам, даводзіў, што беларуская мова не апрычоная, а нарэчча расійскай, бо, як і гэтая, мае рухомы націск. Я на гэта адказаў, што калі-б так было, дык і жмудзкая мова нарэчча расійскай, бо таксама мае рухомы націск; а дзеля таго што жмудзкую мову ён прызнае апрычонай, дык дзеля менаванай рысы і мовы беларуская застаецца апрычонай. Я тады ня ведаў, што мой аргумент быў выдзержаны навукова. Турцэвіч у гэтым часе быў гаркім п'яніцам, ён рэдка калі прыходзіў у клясу цвярозы.

**) Апрача прыпадкавага ды ня цэлага нумару „Нашая Нівы”, мне яшчэ крышку прыпамінаў праз наш народ аброзок у географіі Расіі, дзе побач із „великоруссом і малороссом” стаяў „хілы” „белорус Северо-Западнага Края”.

Др. Я. Станкевіч

Праўніцкія тэрміны беларускія ны з паветаў на сойміках абранныя, — ад судоў усякіх пад соймам вольні будуць. 223. Уставуем, іж на тыя ўрады, яка на судзтва і на пісарства, ня маюць быці выбіраны духоўныя асобы ані маршалкі. А гдзе-бы таковы быў, што-бы два ўрады земскія дзержачы, пусьціці аднаго каторага ўраду не хацеў, тагды тый абодва тыя ўрады траціць; а мы гаспадар подле Статуту, за абранным і просьбаю шляхты, іншых на тыя ўрады маем устанавіці. 116. А вольнам абранныню ўраду земскага — судзій, падсудкаў і пісараў. 162. На судзтва падсудка або пісара абраці. 164. Статут новы ад людзей мудрых, з народу нашага на то абранных, папраўлены. 11.

аблічны, аблічча — гл. ліцо.

абмаўляць*, -яю 1, ск. абмовіць, -ўлю 2 — клеветать. Нягодныя людзі кожнага абмаўляюць Нсл. 349. Каго на съвеце не абмовілі? Тм. Людзей зачы гаварылі, абмаўлялі Кіт. 130б. **Абмоўлены*** — оклеветанный Нсл. 349. Абмоўленаму мала вераць Тм. **Абмаўленыне***, -я — оклеветанне Тм. Абмаўлення твайго пан не паслухаў Тм. Зв. **абмаўляцца***, ск. абмовіцца — 1) делать, сделать оговорку. Паслы ад судоў усякіх пад соймам вольні будуць, аж пакуль ся із сойму зъвернуць. Аднак-жа кожны такі маець ся суду чараз прыяцеля або слугу свайго абмовіці 223 — 2) ошиб-аться, -иться ў слове, обмолвливаться Нсл. 349. Гавары, ды не абмаўляйся. Тм. Абмовіся, ця тое сказаў Тм. **Абмова***, -ы — 1) оговор, диффамация, клевета. Не на голую павесьць і абмову, але за выведенням 85. Жыві па праўдзе і ніколі ня бойся абмовы Нсл. 349. — 2) оговорка. Есьлі бы хто хацеў ся на першам року за позвы падкаморага вымаўляці пазванням да іншага павету ў суду, тагды таковая абмова, яка на року завітам, ня маець быці прыймана 350. Абмова проціў року завітаму толька на адных роках і за аднымі першымі позвы маець быці дапушчана 218. Зъм. **абмоўка***, -і — 1) оговор, клевета, диффамация. Гэта абмоўка на яго людзкая, а то ўсё ня праўда Нсл. 349. — 2) ошибка в слове Тм. Выбачай мне маю абмоўку Тм.

абмыла*, -ы — ошибка. Абу Ханіфаг імама наука пэўнайшая, бо абмылы нямаш, а ў іншых імамаў абмыла ест Кіт. 69а. Зъм. **абмылка***, -і — ошибка Ар.; Нсл. 350; Шсл.; Гсл.; Селядцова Беш. (Ксл.). Зрабіў вялікую абмылку, што вашчоўну позна пасеяў Тм. То-ж ся і а пісару гродзкам у амылца якой пісаныня разумеці маець 169. **мыліца***, -люся 2, ск. абмыліца, нв. **мыляцца*** -ляся 1 — ошиб-аться, -иться Ар. Мылішся, калі так думаеш Нсл. 295. Аб-

мыліўся, ды ня туды стаў Тухінка Сян. (Ксл.). Хто ня ўмее, тый заўсёды мыляецца Тм. **Мыленьне***, -я, аднр. — частые ошибки. Тм. Ты бяз мылення нічога ня зробіш. Тм. Нв. **мыленьне***, -я.

У мове польскай побач із **ромулка**, ёсьць **омулка**, але няма **омула**, і дык-жэ звычайная, нязъменшаная хорма **абмыла** съветча пра беларускасць словаў **абмыла**, **абмылка**, **абмыліца**, а „памылка” — полёнізм.

абмова, абмоўка гл. абмаўляць.

абракацца*, -аюся 1, ск. абрачыся, -куся, -чэшся — давать, дать обет Шсл.; Рыбына Сір. (Ксл.). Абраклася схадзіць у Жара-бычы. Тм. Каб ачунаць, абрақлася даць на абедню Ст. Калі вучыш, як мае абракаціся, калі пататарську ня умее, то паруску няхай абракаецца Кіт. **абракаць***, -аю — жертвовать. **аброк***, -у — 1) обет Кур. (Даль); Аль кітаб. — 2) жертва. Люту цмоку далі (а) броку Кажны дзень па чалавеку. Нар. песня (Божым шляхам, 1951, № 1, б. 11).

абранец — гл. абіраць.

аброк — гл. ля абракацца.

абсочны сабака — гл. ля сачыць.

абусока — гл. ля сачыць.

агляд*, -у — осмотр Шсл. Пайшлі на агляд жыта Ст.

аглядаць*, -аю 1, ск агледзіць, -джу, -дзіш! — осматривать, осмотреть Вял.; Ар.; Нсл. 357. Архітэкт аглядаў, агледзіў царкву Тм. Пайшлі аглядаць поле Ст. **агляданы*** — осматриванный Нсл. 357. і „осматриваемый”. Шкода аглядана Нсл 357. Работа панам агляданая Тм. **агляданье***, -я — 1) осматривание, присмотр, призор Тм. Двор пакінуў на чужое агляданье Тм. — 2) осмотр, обследование на месте. Ад аглядання іспашы віжу грош 178.

агляднае*, -ага — плата за осмотр, за обследование на месте. Агляднага ня маець быці большай брана, только подле сяе ўставы нашае 183.

1) **адвалакаць**, -аю, ск. адвалачы*, -ку, -чэш — медлить, замедлять, промедлить. **адвалакацца***, ск. адвалачыся* — медлиться, замедляться, промедлиться. **безадвалочны***, **неадвалочны*** — безотлагательный. Прыклады із Статуту: Галаўшчына... маець быці плачона ѹ адправена без адвалокі 73. Будзем павінныі кожнаму з падданих наших, каму-бы шло а чэсьць, неадвалочную справядлівасць учыніці на першым Сойме Вялікам без усякае адвалокі 93. А вайводове маюць у такіх рэчах безадвалочную справядлівасць

чыніці 205. Справядлівасьць неадвалочную назаўтрае-ж, а надалей трэцяга дня маем узделаці 73.

адвалока*, -і — промедление.

адвод, адводзіць, адвесыці — гл. ля весьці.

аддаляць*, -ю 1 — отклонять, устраниять, удалять Стт. Ск. **аддаліць***, -лю, -ліш — устраниТЬ Нсл. 372 і отклонить, удалить Стт.; Ст. акты. Аканома пан аддаліў ад гаспадаркі Нсл. 372. **аддаліцца*** — бытъ устраниму, удалиму. Правоцкая прычына аддаліцца Кіт. 68а. **аддалены*** — удаленный, устранинны (и отклоненны — Я. С.) Нсл. 372. Войт аддалены ад войтаўства Тм. За выступ айца іх суць аддалены ад іменей 70. Ад сумы сваяе аддалены быці ня маець 72. **аддаленне*** — отклонение, устранинне, удаление Ст. акты.

адзывацца*, -аюся 1, ск. **адзывацца***, -вуся, -вешся — аппелировать. **адазванье, адзыванье***, -я — аппелирование.

адзыунік*, -а, ж. **адзыуніца***, -ы — аппелятор, -ша.

адзоў*, адозву — аппеляция.

Гдзе-бы ся каму суд падкаморага ня подле права відзеў, тагды па галоўнай сказыні рэчы саме вольна кожнай старане адазваціся з тым да Суду Галоўнага. За каторым адзовам маюць быці выслані ад Суду Галоўнага камісары 352. Хто-бы бяз прычыны слушнае ад суду падкаморага адзоў учыніў, тот павінен заплаціці віны падкамораму шэсцьць рублей грошей 352. А адзыванне із суду да Галоўных Судзей 262. Хто ся адзавець, ня маець судзьдзі слоў сарамотных мовіці пры адозвіве, адно тымі слова паведзіці: панове судзьдзі, тое сказаньне ваша мне ся відзіць ня подле права, адзываюся з тым да Суду Галоўнага. А па адазванью, пакуль ся перад Судом Галоўным стараны правам разапруць, суд адправы чыніці ня маець 262.

адказ*, -у — ответ Ар.; Шсл.; Нсл. 373. Ніякага адказу ня даў Тм. Адказ як шыла Тм. Ні адказу, ні прыказу Прый. Ст. Няма ведама, які дадуць адказ на маю просьбу Ст. Павінен становіцца і ў вадказе быці як на завітам року 197.

адказаваць*, -зую 1, ск. **адказаць**, -жу, -жаш — отве-чать, -тить Ар. Адкажаш перад Богам за маю крыўду Нсл. 373.

адказнасьць* — ответственность.

адказны* — 1) ответственный. — 2) ответный Ад.

адклад*, -у — отсрочка Ар.; Шсл.; Нсл. 374. Рабі без адкладу, калі рабіць Тм. Адклад ня йдзе ў лад Ст.

адкладаць*, -аю 1, ск. адкладыці, -ду, -дзеш — отсра-чивать,

-очить. Ня трэба адкладаць да заўтра, што сядні можна зрабіць Нсл. 374. Хто каго пазавець а заставу ку браньню пенязей, хаця старана пазваная ня станець на рокі першыя, тагды прэд ся суд ня маець адкладаці на дальшыя другія рокі 216.

адпавядаш, -аю 1 — ответствовать (отвечать — Я. С.) Нсл. 378. Я за цябе адпавядаш ня буду: хто правініўся, тый няхай і адпавядает Тм.

адпаведнік, -а — ответчик.

адпаведны — ответственный, подлежащий ответственности Нсл. 378. Гэта дзела адпаведнае; не хачу браца за яго Тм.

Паступаваці, яка а адпаведніках ёсьць апісаны 400. А іменыня мацярыстыя дзеци ані аплякун ня будуць павінны ў права адпавядаци, але маюць тую справу да лет дзяцінных зупоўных адлажыці. А ані, калі лета зупоўныя мецы будуць, тагды на вон час старана жалаблівая маець іх прыпазваці а ані ўжо будуць вінны на жалабу адпавядаци 308.

адпавесці* — возразить Іг.

адповедзь, -и — 1) ответственность Нсл. 378. За гэткае дзела адповедзь вялікая Тм. — 2) действие, служащее ответом на подобные же действия противной стороны. Уставуем, абы старастове на- шы судовыя судзілі а адповедзь ад шляхціча шляхцічу на здароўе або агнём 201. — 3) возражение Іг.

адправа, -ы — исполнение решения суда.

адправіць, -ўлю, -віш — привести решение в исполнение. Урад тот судовы маець старане павадовай адправу на ўменьню стараны праціўнае, подле артыкулаў у сём Статуте вышэй а адправе рэчэй суджаных пастановеных, учыніці 346. Возны із шляхтаю подле ўважэння свайго шацунак і адправу на тых рэчах чыніці маюць 277. На ўменьню праціўнага чараз двараніна нашага ўкрыўджана- му моцную адправу ўдзелаци; каторы дваранін пры таковай адпра- ве пяці шляхцічаў і двух возных пры сабе мецы маець 272. На тых аблжалаваных адправена быці маець 249.

ад розуму адходзіць* — с ума сходить. Каторыя-бы ад розу- му адходзілі, ня могуць дастамэнтаў чыніці 338. Таксама ў „Аль- кітабе”.

адсудзіць — гл. ля суд.

адумерлы* — вымороочный. Усякая маемасць мацярыстая ад- мерлай маець іці ў роўны дзел межы ўсіх дзяцей 295.

адумершчына*, -ы — выморочное имение, имущество. Пан пабраў сабе адумершчыну нашага суседа Нсл. 381.

адзяржаць, адзержаны — гл. дзяржаць.

аканаваць*, -нью, -нуеш — обречь. Аканаваў прадаць цяліцу на падачкі Странкі Беш. (Ксл.). Ё ё беларускае прозывішча „Акановіч”.

акопаваць — гл. капа.

апаведаць, -цца, апаведаны, апаведаньне — гл. паведаць.

апыт* — опрос. Маюць апыт чыніці ня толькі а самым тым учынку і прычынах яго, але й а захаванью а паступках тых абодвух асоб, права із сабою вядучых. А стараны часу такога апытаў ў выведеніння пры ўрадзе быці і таго ся прыслушаваці ня маюць 441.

апытаваць*, ск. апытаць*, -аю 1 — распра-ашивати, -осіць, разузн-авати, -ати распрашивая, опрашивати. Апытавай, апытаі людзёў, калі мне ня верыш Нсл. 366. Трэба ў людзёў апытаць, каб дзе ластаць пастушка сабе Ст. **апытаны*** — 1) разузнанный распрашивая, опрошенны. Людзі апытаны ды нічога такога не сказалі Нсл. 366. 2) разысканный распрашивая. Украдзенія мае коні апытаны Нсл. 366. **апытаньне***, -я — опрос, разузнаніе распрашивая. Пашлі чалавека для апытаньня, ці прауда гэта Нсл. 366. **апытаньнік***, -а, нэол — опросны лист, анкета. **выпытаваць***, ск. **выпытаць*** — допр-ашивати, -осіць, производзіць допрос. **выпыты*** -аў — допрос Нсл. 92. На выпытах ня прызнаўся Тм.

апытанык — гл. ля апытаца.

апрычоны* — особы Пархв. **апрычона** — особа Тм. **апрычона, апрычоне** — врозь, в разных местах (обособленно — Я. С.) Нсл. 366. Пастаў коні апрычона, каб ня біліся Тм. Пасадзі іх за стол апрычоне; апрычоне седзячы, ня будуць вадзіцца Нсл.

арышт*, -у — арест Ар. Пр. **рыштаваць, рыштант**.

артыкул*, -у — статья Стт.

асачыць, асачэнье — гл. сачыць.

асобны* — отдельный Ар. **асобна*** — отдельно Ар.

аставацца*, -таюся, -аешся, ск. астасцца*, -нуся, -нешся — отставати, отстать. Ідзі барджэй, не астазайся Аш. Халіма... быццам хацеў уцячы ад Лясыніцкага, або падражніцца, прымусіць прабегчы трушком, каб не астасцца Зарэцкі (Сыцежкі-Дарожкі, 20). **асталы**

*) малітва, слова арабскае. **) гуканьне на малітву, арабізм.

— отсталый. Заўсёды намаз*) із азанам**) кланяціся трэба, хоць-бы асталаў намазы Аль кітаб, 8864.

асталасьць*, -і — отсталость.

асталец*, -лца — реакционер.

барышнік, -а — свидетель при продаже или обмене. Пры куплі або мене маюць быці барышнікі, людзі добрыя, веры годныя 486. Цяпер **барыш** — выпіўка просьле куплі альбо мены Ар.

бачаныне*, -я — 1) гляденье, смотренье, досмотр Нсл. 17. Бачаныням жорава ня зловіш **Прык. Тм.** Без твайго бачаныня няма съпеху ў рабоце Тм. — усмотрение. **Подле бачаныня*** — по усмотрению. А рок таму выезду камісарскому ад Суду Падкаморага будзець пакладан подле бачаныня іх 352. Буду даглядаці, ня маючы бачаныня на высокія і на подлыя станы, на дастойнасцях седзячых 165. Вольна аддаці, прадаці, дарараваці, запісаці, ад дзяцей і блізкіх аддаліці, — подле бачаныня свайго тым шафаваці 315.

бачлівы* — сострадательный, внимательный к другим. Наш пан бачлівы пан, па ўсякім пагадае Нсл. 17.

бачнасць*, -і — снисходительность, сострадание. Май бачнасць на маю худобіну Нсл. 17.

бяспечнасць*, -і — безопасность, п. *bezpieczeństwo*, укр. безопаска.

бяспечны* — безопасный. **небяспечнасць*** — опасность. **небяспечны*** — опасный.

Маєм даваці а бяспечнасць здароўя падданым нашым лісты заручныя 90. Маець апаведаці, а то для таго, абы сабе тым лепшую бяспечнасць мець мог 78. Каждому вольны ѹ бяспечны прыступ да справядлівасці 244. Па тому-ж ся маець разумеці і а бяспечнасці суду падкаморскага 174. Можаш такога праціўніка свайго да права а небяспечнасць здароўя свайго пазваці 400. Многа небяспечнасці зажыў Аль Кіт. 79б.

бездвалочны — гл. адвалакаць.

бескаранны* — безнаказанный Нсл. 21. Учынак застаўся бескаранным Тм. **бескаранна*** — безнаказанно Тм. Ён усё робе бескаранна Тм.

беспапраўны* — неисправимый Нсл. 23. Беспапраўнага ня можна паправіць Тм. **беспапраўна***, прс. — без исправления Тм., неисправимо. Гарэзуе беспапраўна. Тм.

быцьцё*, -я — 1) существование Нсл. 40; Гсл. Людзкое быцьцё Нсл. 40. — 2) быт Тм. Благое нашае быцьцё: няма чым і папра-

віцца Тм. — 3) бытность, присутствие Гсл.; Нсл. 40. У майм быцью так-сяк робяць Тм. **нябыцьцё*** — 1) несуществование. — 2) отсутствие.

брок*, -у — жертва.

Была зямля не съячона,
Былі людзі ня хрышчоны.
Ня верылі Госпаду Богу,
А верылі люту-цмоку.
Люту-цмоку далі броку
Кажны дзень па чалавеку.

Нар. песня, запіс. ў Глуску Сц. (Божым Шляхам, 1951, № 1, 11). Гл. аброк.

бунт* — бунт, мятеж.

бунтаўнік* — бунтовщик. Бунтаўнікі горлам карані быці маюць 205.

бурмістра*, -ы — бургомистр Ст. акты.

бурмістроўства*, -а — должность бургомистра. Будучы ў бурмістроўсьціве шляхціча зьбіў 471.

вадапалох*, -у — водобоязнь, бешенство Ар.

важыцца* — 1) дерзать, сметь. А еслі-бы над сёе замеранье важыўся ўрад каго ўпорне судзіці, тагды суд яго ня маець быці дзержан 203. Як ты важыўся, адважыўся падняць руку на старшага брата? Нсл. 42. — 2) решить,-ся Тм. Калі важыўся, няхай так і будзе Тм. Ск. **паважыцца*** — 1) дерзнуть, сметь Нсл. 424. Як ты паважыўся сказаць гэта супроць мяне? Тм. — 2) осмелітися, решиться Тм. Як ён паважыўся ночы адзін ісьці церазь лес! Тм.

вайвода*, -ы, м. — воевода Немеж Віл.; Аль кітаб. Гл. **майстат**.

вайводзтва*, -а — воеводство.

вялікасць — гл. ля майстат.

валодаваць — гл. дзяржаць, дзержачы.

веда*, -ы — знание.

ведаме* — заведомо. Калі-б хто злодзея прылічнага ведаме ў доме сваём хаваў, усю шкоду, каторая бы ся каму чараз таго злодзея стала, будзець павінен плаціці 491.

вена, - а — запіс, асабіста забяспічаючы маладую. Такі запіс рабіў малады з часьці свае маємасці, пераважна адказуючай пасазе маладой.

весьці, давесьці, даводзіць, давод, -ца; адвесьціся, адводзіцца, адвод; вывесьціся.

весьці, вяду, вядзеш, ск. **давесьці*** — доказывать, -зать. Нв. **даводзіць***, -джу, дзіш. **давод***, -у — доказательство, улика, **даводца***, -ы, суп. — докащик, -ица Нсл. 136. Пакажы даводцу гэтае справы Тм. **Даводчы***, -ая* — докащик, -ица Тм. Вазьмечеся за даводчага, даводчую Тм. **адвесьціся** — оправдаться, опровергнуть. **адводзіцца** — оправдываться, опровергать. **адвод**, -у — оправдание, опровержение.

Прыклады із Статуту: Прысягаю адведышыся, будзець ад таго волен 421. У той рэчы маець быці на выведенъне паслана, і за катораю стараною больш съветчанъня па выведенъню будзець, тая ку даводу або адводу прыпушчана быці маець 416. Уставуем: калі суд, выслушайыш жалаб і адпораў старон, скажаць каторай-колечы старане давод або адвод, а воная старана на воны час, на каторы мела даводзіць або адводзіці не давядзець або ся не ад-вядзець, таковая рэч сваю траціці маець 257. А хто-бы на каго што несправядліва вёў, а не давёў, тым самым каран быці маець 65. **вывесьціся** — оправдаться. Ня быў падайроны і вывеўся таго прысягаю сваёю 70.

весьці права — гл. ля пазоў.

віж*, -а Іг., Цімкавічы Сц. (Ад). — судебный исполнитель, судебный пристав.

віжаванае*, -ага — вознаграждение „віжу” — судебному исполнителю за его труд. Віжаванага ня маець быці большай брана, толька подле сяе ўставы нашае ніжэй апісаное, то ёсьць: віжу на кожную рэч узятаму і агляданага бітых і ранных на месцу — грош адзін, а еслі дзе віж паедзець за колька міль, — тагды яму памільнага на мілю па грошу; ад выданъне роты — прысягі духоўным асобам грош, а віжу на то прыданаму, — грош 183.

вінаваты — виновный. У землі вінаватага ўвязація 271.

вывязанъне — гл. увязанъне.

выведенъне*, -я — расследование. Урад для лепшае пэўнасці і дазнанъня справядлівасці съятое маець на шкрутыніум. то ёсьць на выведенъне тae рэчы, там да таго месца сам выехаці або выслаци 405. Не на голую павесьць і абмову, — але за агляданьням і выведенънем 85.

Пр. цяперка: **выведаваць***, -цца, ск. **выведаць***, -цца — разведывать. Выведавай, выведай, што яны думаюць або мне Нсл. 79. Выведацца аб украдзеных конях Тм.

ІЗ ЗБОРКІ ПАЗНАНЬНЯ БЕЛАРУСКАЕ МОВЫ 29 САКАВІКА 1952.

1. У мове беларускай побач із словамі нямецкага паходжаньня „кірунак” і „кіравацца” ё словы чиста беларускія **прасьцінак** і **прастасць**. Гэтыя другія слова, між іншага, ужываюцца ў Халопенічах і ў іншых мясцовасцях Барысаўскага й Лепельскага пав.; прыкл.: Ідзіце ў тым праосьцінку (Халопенічы). Думкі ягоныя пра-сталі ў вадным кірунку. Юхневіч („Веда” 1951 г., б. 148). Таксама „прастасць” у значаньню „кіравацца” кажуць у Дзвіншчыне, у Прыдруйску, Краслаўцы, дзе, між іншага, скажуць „Ен прастае на па-на”. **Прастасць** адказуе рас. „направляться”, **прасьцінак** — „направ-ление”. Слова „напрамак” — украінскае.

Зборка пастановіла, што ў літаратурнай мове павінна быць пяршынство чиста сваім словам — прастасць і праосьцінак.

На тэй-жа Зборцы пастановоўлена, што рас. „вехи” адказуе бlr. **тычкі**.

2. Принята слова **упырск** у значаньню рас. впрыскивание, укол (мэдычнае), пол. *zastrzyk*.

ШТО ЗНАЧА СЛОВА „ГУДЗЕЦЬ” У ПЕСЬНІ

Чаму-ж мне ня пець,	Калі ў маей хатаньцы
Чаму-ж ня гудзець,	Парадак ідзець?

Цяпер гудзяць жукі і пад., вецер гудзіць, гудзіць вада ў па-вадкі, але чалавек ня гудзіць. Чаму-ж бы чалавек, пяючы ў вя-сёлым настрою, пры гэтым гудзей? Гэтак ніхто ня робе. Значаньне гэтага слова будзе нам зразумела, калі зазірнём у сівую старыну беларускае мовы. Тады слова „гудзець” значыла „граць”, і ў нашай песні яно мае гэткае значаньне. І цяпер яшчэ ў мове чэс-кай *hudba* знача „музыка”, а *hudebnik* — „музыка” (націск паказа-ны курсавымі літарамі). Слова „гудзець” у гэтай песні мае вель-мі старое значаньне і съветча пра старавечнасьць самае песні.

Гукаючы пра гэтую песнню, трэба зацеміць, што ў ёй ня толь-кі „Мушка на аконцы ў цымбалікі тнець”, а „Павучок на сьценцы кросенцы снуець”, але й „Парсючок пад лаўкай бульбачку **скра-бець**”, а ня „грызець”, як рэдчас абмыльна пяюць. Песня гумо-рыстычная, а калі-б парсючок бульбачку грыз, то ў гэтым ня бы-ло-б нічога съмешнага.

Я. С.

„ЖМУДЗЬ” ЦІ „ЖАМОЙЦЬ”?

Беларуская хорма назову краю нашых паўночна-заходніх суседзяў цяпер ёсьцека „Жмудзь”, але ў старабеларускай мове была хорма „Жамойць” (пісалі Жомойтъ) із жмудзкага „Жемайтіс”; дзеля таго некаторыя думаюць, што хорма „Жмудзь” не беларуская, а польская, што пабеларуску ѹ цяпер трэба зваць „Жамойць”. Пытаныне зводзіца да таго, ці ў мове беларускай із „Жамойць” магла паўстаць хорма „Жмудзь”? „О” па „м” сусім лёгка магло перайсьці ў „у”. Гэта беларуская асаблівасць, што „о” і „а” ля вусьняных сугукаў часта пераходзяць у „у”. Прыйкладам: грумада, смурод, дыялектычны „Тумаш” (гл. у віцебскім варыянце песні „Баба Еўка, дзед Тумаш...”), „кувалак” і шмат іншых. При беларускім націску, калі склады ненацісненныя вымаўляюцца шмат слабей за націсненныя, ненацісненнае „а” па „ж” магло выпасть. Апрача таго, магла тут дзеяць аналагія беларускага дзеяслова „жму-жмаць”. „Ц” магло ўпадобніцца да звонкага (сонорнага) „й”, пераходзячи ў „дз”; гэта таксама асаблівасць беларускай. Прыйгадкі такога пераходу маём у беларускай мове. Прыйкладам, у некаторых гаворках „шэнціць” зъмянілася ў „шэндзіць”. Значыцца, пераход „Жамойць” у „Жмуйдзь” вельмі прыродны ў беларускай мове, тымчасам у мове польскай такі пераход непраўдападобны. Беларускасць гэтае хормы зразумельшшая таксама з прычынаў гісторычна-географічных, бо назоў гэты шмат часцей быў вымаўляны Беларусамі, чымся Палякамі. Цяжэй выясняніць шчэзыненне „й”, знач. пераход „Жмуйдзь” у „Жмудзь”. У прозывішчах, як „Жмуйдзіновіч”, „й” захавалася. Але ѹ гэтае шчэзыненне выглядае магчымым ля сярэднеязычнага беларускага „дзь”. Дык абедзівье хормы беларускія — старая „Жамойць” і новая „Жмудзь”.

Я. С.

„ЛАТВА” а ня „ЛАЦЬВІЯ”

„Лацьвія” з „Латвія” хорма балцкая. Гэткія хормы ёў мове грэцкай (скуль і хорма назову „Расія”), лацінскай і некаторых іншых мовах. Але „Лацьвія” ня можа быць хормаю славянскай і беларускай. Беларускую хорму латыскага народу ѹ краю знаходзім у латыскіх суседзяў — віцебскіх Беларусаў. Запісана яна ѿ Касцяпяровічавым „Віцебскім краёвым слоўніку”. У ім ёсьць слова „лот-

ва” ў значаньню рас. „орава” і прыклад: Яго апанавала гэтая лотва — рабяты. Ня можа быць сумлеву, што ў гэтым слоўніку пададзена ня першае значанье слова „лотва”. Першым значаньнем было, а, хіба, і ёсьць у некаторых мясцовасцех, значанье „Латышы” і „зямля Латышоў”. Дзеля таго што Беларусы не разумеюць латыскай мовы, то груд Латышоў здаваўся ім няпрыемнай, крыклівай таўпой; дзеля таго й крыклівая таўпа-„орава” названа была „лотваю”. Націск у слове „лотва”, відавочна, мясцовы — віцебскі, агульна-беларускі будзе ў гэтым назове на канцы — Латва (як Літва). Ад „Латва” прыметнік будзе „латоўскі” (прыраўнай „літоўскі”), а ад „Латышы” прыметнік — „латыскі”.

Я. С.

Залегалізавана друкарская акцыйная супалка беларуская пад назовам „Друкарская й выдавецкая акцыйная супалка імяні Пранціша Скарыны (Francis Skoryna Printing and Publishing Corporation). Супалка мае наўвеце куплю друкарні, але дзеля таго што кошт закладзінаў той самы, то дадана ёй „выдавецкая”. Адна акцыя 10 даляраў. Адрыв Супалкі: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York.

ПАМЕРЛА ЯЎГЕНЯ КАЖАН'ІХА.

20 сакавіка сёл. памерла ў маладым веку ў Стэмфордзе (Задзіночаныя Гаспадарствы) Яўгеня Кажан'іха. Нябожчыца паходзіла зь Беластоцкага пав. Была ідэйнай і дзейнай Беларускаю. Тэхнічна супрацавала таксама ў Рэдакцыі нашага часапісу. Съмерць Яе — гэта балючая страта беларускай эміграцыі ў Задзіночаных Гаспадарствах. Нябожчыца асіраціла двое малых дзетак.

J. Stankievič

Mova rukapisu „Al kitab”.

ha słova (oba) pačali bačyć samahuk sufiksū, jak u niejkim „ledachod”. Ale Kryvič-hetak nikoli dumać nia budzie, dziela taho, što ū składzienych słovach samahuk „o” asnovy z pryczyny akańnia zausiody hučyć jak „a”, bo nacisk na hetym składzje byvaje adno jak radki vyniatak. Tut ždziejiu upłyū słova „aboje”, dzie „o” spačtnaje.

Dva apošnija pypadki pierachodu „a” ū „o” viedamy ūsim kryvickim dyjalektam.

Taksama ahulna-kryvickim jo zamiena nac. „a” na „e” ū słovie „hladzieci”: hledzeči 112a2, 112a3 (tut nacisk na hle-). Na žmienu hetuju mahla dziejic analogija (padobnaść) dziejasłovaŭ iz nasavym infiksam u ciapier. časie (u kryv. siadu — sieści).

Nie pierachod „a” ū „i”, ale abmyłku ū napisańiu pad upłyvam papiaredniah „i” majem u skaržiliši 113b7.

ŽMIENA SAMAHUKU O

Pierachod nienac. „o” ū „u” chiba treba bačyć u prykładzie hrūmadami 95a6, bo spadziavalisia-b, što nienaciśnienaje „o” pierajšlo-b u „a”. Hetkaja vymova chiba jo na celaj prastory vilenska-ašmianskich havorkaў, zapisana mnoju ū Arlaniatach Krauškoje vol. Pierachod „o” ū „u” tut staüsia pad upłyvam nastupnoha vušnianaha „m”.

Dyftong (dvhuk) na miescu „o” chiba adbivajecca ū słovie praruok 28a17.

„a” zam. „o” pad naciskam u słovie kalke 43a3 (strełasia adzin raz) tre vyjaśnić niedahladam.

„o” prystaunoje majem u prysłoūnym prymieni „akrom” z okromě: ‘akrom 25a13, 48b14 i jinš. Prykładaū mnostva, adchinaū niamasačka.

„o” adpałaje jo ū słovie „spadar” z „haspadar” z gostyprodar: Spadaru Bože, čistaje vada tvaje ‘aciści ceła maje hrešnaje 71b17, Bože Spadaru, jestem s pasku stvuronij (stvo-) 81a10, Bože Spadaru, ja jestem is pasku stvuronij i znovu ‘u pasuk (=piasok) pajdzu (zam. pajdu) i paskom būdu abernenij 82b2. Ale jo takža hetaje słova (i druhatvornyya) z pačatnym ha- (ho-): Jak vele pakojeū činū bez hospadara, dušu ‘az’mu velik’im strachem tak 126b6, haspadarstve 12a15, ū haspadarstve da trech dnej pri vas buduči 12a16. Jak bačym užo z prydziennych prykładaū, dźvie chormy razhladanaha słova rožniacca mižsobku i značańiam, najmia „spadar” užyvałasia ū dačyneńiu da Bo-

na i (jak iž jinšych pamiatkaŭ viedama) bylo vietlým žviarnieňiam da ludziej.

U slovie „harod“ — ‘u harodze, ‘u sadu 73a14, pobač· iz ‘eharodem 78a17, ‘eharodi 124a1 — „o“ nie adpała, bo, jak dobra kaža Karški, II-1, 174, tut jo apryčony morfologičny tvor, značycca, slova „harod“ paústała z „haradzić“.

ŽMIENA SAMAHUKU E

U kryvickaj movie z „e“ spačatnym žlišosia „e“, paústałaje 1) vokalizacaj b, 2) „e“ ū hrupie -er- z pršl. -r- sonant. iz samah. elementam, 3) „e“ ū paúnahałošsiu, paústałym iz praslavianskaje hrupy -er-. Z vyniatkam čaści dyjalektaū z „e“ žliusia takža dvuhuk ē. Dziesla taho adyli, što „e“ iz spačatnaha ē pry niekatorych žjavach rožnicca ad „e“ zaſtałych, dyk pra „e“ z ē budzie hamonka asobna.

Pierachod „e“ ū „o“. Pa žmiakčonych suhukach pierad čviardymi naciśneniaje „e“ pierachodzie ū „o“. Prypadkaū mnostva. Pryviadu adno niekatoryja: ščodraſci 1b3, ščodrich 11a8, panižonuju 13a7, naučonich 13a14, nebos 1b7, šomaje 17a3, ‘u z’elonam 18b15, zaúšohdi 19a14, išuū (išoū) 29b9, zišoū 41a4, šostaje 42a14, 45a15, imona 54b3, 54b10, mod 65a4, ves’ołahu 105a10, prinos 113a2, ucok 80a1, dnoū 27b10, vúžoū 129b8, mūžoū 129b5.

U takovych, jak mužoū, dnioū barždžej „e“ pierajšlo ū „o“ niefonetyčna, ale pa analogiji z kančatkam o- asnovaū.

Nie fonetyčny jo pierachod „e“ ū „o“ ū sn. adz. 1. (instr. sg.) u vasnovaū miakkich: ‘ajcom 22a8, dažčom 47b14, dnom 96b15, ‘ehnom 128b1, kanom 111b6 i h. d., bo spačatna tut bylo -mb. Tak sama ū miakkich ja- asnovach: z’emloj 126b9, dušoju 29b2 i h. d. Zamiena tut staſasia analogična pad upłyvam asnovaū čviardych (stałom, žanoju i pad.).

Taksama analogična podle tomb paústali chormy zajmionau miakkich asnovaū masc., n. ū loc. sg.: na šom 2b10, ‘u jom 14b4, ni ū čum (čom) 17b17, na úšom 19a16, ū dome žvajom 25a17. Hetyja chormy ū balšyni proci chormau z „e“: na sūdze svajem 10a9, ‘u domu svajem 12b11, 12b12, 31a14 i jinš.

U gen., dat., loc., instr. sg. zajm. miakkich asnovaū žanockich: staraſceše majoj ‘udzačnaſci 11a5, nad matkaj majoj 11a14, vulej (volej) svajoj 3b8, ‘e (a) majoj prihodze 19b4, łask'i majoj ne bûdze ū 6a9, da chełapji majoj 36a4, ū moci majoj 61b1, ‘us’oju 83b5, ‘u ma-

joj 84b16, joj (dat.) 100a1, u łasce majoj 81b4, svajoj (instr.) 99b16 i h. d. Tut „o” paústała analogijaj dat.-loc. toj, instr. toju, adhetul chormy z „o” prajšli takža da gen. sg. Ale bolšaja kolkaść pypadkaū jošć iz „e” ū hetych sklonach: da łask’i svajej, ‘u łasce svajej 12b13, svajeju 15b5, 28a10, 30b17, da majej 29a11, pa tvajej śmerti 33a16, tvajej (dat.) 52b9, majeju 70b11 i jinš.

„e” nie pierachodzie ū „o” pierad začviardziełymi ž, č, š, c: ne jdzeš 53b1, upjecce 63b2, napjecca 63a16, adzežu 70a3, 72b17, 74a4, ‘abrečeſſe 83a12, peješ 83b7, 84a17, pluješ ib., ‘adervecca 126a3, śmęjecca 131a7, razdzerecca 1b6 i jinš.; adchinaū niamasačaka.

Taksama pierad začviardziełym „m” niamia pierachodu „e” ū „o”: cemność (z tъmbnostъ) 34b5, cemnaśc 77b16, 78a4, cemnaści 78b10, 79a7, cemna 108a5, 108a6, tolki adzin raz strełasia comnich 79b1, karčemniye (z kъrčmъbnъ) 63a1, 63b2, dušejemca 125a6, dušajemcam 138b12, tajemnuju 105b2, tajemno 130a3, tajemniye 138a16.

„e” nie pierajšlo ū „o” ū lehťk-: lechka 19a6, 79b14, lechko 35b11, lechk’im 94b8, ‘ulechce meli 129b5, ‘ulechce mec 138a9, 138a10. U ciapierašnaj movie kažacca „ulechca” (jechać), ale „lohki, lohka”.

U movie „Al kitabu” „e” nie pierachodzie ū „o” ū infin. (nieaznačanym ładzie) I klasy 6-aje hrupy: ‘umerci 30a7, 39a16, 137b5, 106a10, pacerc 72b5, umerci 53a5, 68b7, cerci 48b16, cerc 43a5, ucerc 113b9. Ciapier u vilenska-ašmianskich havorkach dziejasłovy 6-aje hrupy 1-aje klasy majuć u nieaznačanym ładzie tolki „o” (ciorci, umiorci i h. d.).

Adli jo „e” ū partycypijach taje-ż hrupy dziejasłovaū: ‘umerlaho 18b14, raspaścerši 83b2, 83b4, ‘aberenenij 81a1, 81b3, ‘umer 39b8, 105a5, umerla 104b9, ‘aperlaše 108b7. Ale strelisia dva pypadki i z „o”: raspaścorši 73b10 i ‘umor 18b11. Ciapier u vilenska-ašmianskich havorkach mienavanyja chormy majuć u balšyni „o” (umior, umiorły, choć źmierz, źmierzły), značycca pašlej u hetych havorkach pašyryūsia proces, što adno pačynaūsia ū XVI sth.

U dyjalekcie paúdniova-zachodnim dziejasłovy 6-aje hrupy I-aje klasy zachivali dahetul „e” ū poūnaj sile ū nieaznačanym ładzie i ū składzie -er- z -r- sonant. u partycypijach i ū jinšych čaścioch movy. Nie ū partycypijach zachavałasia „e” hetkaha pachodžańnia ū bolšaj miery takža ū vilenska-ašmianskich havorkach. Prykl.: umierłyje Vaük. pav. (Feder. I, 69), žerdačka Navahr. pav. (Klich. 220), bierda Ašm. pav. (moj zapis), žerdka, tamža, čaćvierty Vaük. pav. (Feder. II, 20) a jinš.

U movie „Al kitabu”, aprača adchinaŭ pierad začviardziełymi suhukami, značycца pierad ž, č, š, e i m z mb, zastałyja adchiny dvajakija. Adnyja, jak „merci” mohuć być vyjaśnienyja tym, što „e” nie pierachodzie ū „o” pierad miakkimi składami. Hetkaje pravila uestanaviu u polskaj movie J. Łoś („Gramatyka polska” 1922 h., I, 34), a ū ukrainskaj A. Krymski („Ukrainskaja gramatika” 1907 h., I, 395). Niaprosta vykazausia za heta A. Sabaleuški ū „Lekcii”, 1907, 66, 3 adstup. Podle hetaha ū „lechk’i” pa ščeźnieniu ь i źmiakčeńniu „k” druhı skład byū miakki. Analogijaj „lechki” zastałosia „e” nie źmianiūšysia ū „o” ū „lechka”, jak u ciapieraśnaj movie tych-ža prastorau pad upłyvam adv. „daloka” paústała „daloki” („o” z „e” pierad miakkim k).

Da druhoje kategoryji adchinaŭ naležać tyja prypadki, u katorych „e” zastałosia nie pierajšoūšy ū „o” ū staroj hrupie ž miakkim „r” sonantycnym, značycça, pierad „r” začviardziełym. U krywickaj movie „e” pierad začviardziełymi suhukami nie pierachodzie ū „o”, dyk možna bylo-b padumać, što dziela taho nie pierajšo i ū vyšmienavanych prypadkach. Tut adyli heta nia maje značania, bo krywickaje „r” začviardziełaje ūžo z pary praslavianskaje, dzie začviardzieła dyjalektyčna (hl. niżej pry „r”). Pryčyna tut nakšaja, najmia taja, što da viedama maje pary hrupa suhuk+r sonantycnaje ž piarednie-padniabiennym samahukovym elementam+suhuk*) zastałasia ū krywickaj movie iz spačtnej svajoj vymovaju. Kali pašlej „r” sonantycnaje bylo zamienena častkava pieraz -ir- (mirhać), častkava pieraz -er- (mierznuć), proces pierachodu „e” ū „o” byū skončany, dziela taho ū hetaj hrupie „e” nia bylo abniata razhladanaj žjavuju. Adzinočnyja prypadki z „o” na miescu „e” ū hetaj hrupie lohka mohuć być vyjaśnieny analogijaj. Hetak „čorny” podle „dobry” a pad.

„E” ū dat. pl. **ludzem** (mnostva prypadkaў) možna vyjaśnić tym, što nacisk byū na lu-, choć ciapier nacisk na kančatkū (ludziom). Padobona słowa „nieba” sustrełasia tolki z „e”. Niama viedama čamu jo „e” ū iz'veu 74b15, 74b13. U nametka 49b4 možna bačyć nacisk na na-.

Na miescu nacišnienaha „e” kancavoha častkava majem „e”, častkava „o”.

„e” jo: 1. u 2 asobie mn. 1. ciap. času (2 pl. ind. praes.): dajece

*) U drukarni niama adumysłowych značkoū, dziela taho mušuapisavać toje, što možna bylo-b pieradać pry pomačy pryniataj u navuccy transkrypcy.

9b9, 9b10, ne addaśce 15a15, ležice 118b7, 119a8, umrece 119a4 i jinš. — zaūsiody, adchinaŭ niamašaka.

2. U gen. sg. zajmionaŭ asobavych i zvarotnaha: mene, cebe, šebe.

3. U prysloju jašče: Ješče 18b17, 19b10, 43b1 i jinš.

Zaūsiody jo „o”: 1. u prysloju „užo”: užo 19b14, ‘užo 19b15, 54a6.

2. U naz. — prym. adz. 1. (nom-acc. sg.) jo — asnovaŭ spakmieňnikaŭ nijakaha rodu: pecju (pecjo) 5al, jejcu (jejco) 30a13, plečo 71b2 i jinš. — podle analogiji „akno, dabro”.

Zajmiony nijakaha rodu majuć „o” ū naz.-prym. adz. 1. adno častkava: ūšo tvajo 120a3, svajo 4a14, slova majo 96a10, ušo 45b15 i jinš. „o” tut paústała analogijaj „to”.

Chormy z „e” ū hetych sklonach u mianšyni: serce tvaje 58a17, vujška (voj-) tvaje 59a17, svaje 58b5, ceļa tvaje chto rastupic (-top-) 59b3, ceļa maje rastopic ib. 5, miłośerdze svaje učinic 10a2, Džebra'il pašuu (-šou) na svaje mejscia 62b12, pakajenje svaje ‘uzrūšiu 65a3, ‘ušo ceļa svaje 69b4, ‘ačisci ceļa maje 72a1, paddanstva svaje 79b9, za ūše tuje (toje) 78b3, svaje 80a6, śvetoje ime tvaje 83a8, małaku (-ko) svaje 129a4, i jinš.

Bačym, što analogičny samahuk „o” zapanavaŭ adno ū kančatku spakmienikaŭ (substantiva), a ū zajmionaŭ „o” ūzyvałsia pobač iz spačatnym „e”.

U ciapierašnaj movie vilenska-ašmianskaje prastory na miescu „e” nac. na kancy 2 pl. jo zaūsiody „o” (dašcio, hladzicio a jinš.). Značycza, hetaje „o” z „e” paústała pašlej z prycyny vytvaranaha akańniam radaükavańnia nienac. „a” z nac. „o” (siało, pamiało — sioły, pamioły). Z taje-ž prycyny paústała raniej „o” ū „užo”. U paúdniova-zachodnim dyjalekcie krywickim i ciapier mienavanyja chormy majuć na kancy „e” (jaście, uže). Tam-ža jo „e” ū naz.-prym. adz 1. zajmionaŭ nijakich (maje), ale ū vilenska-ašmianskich havorkach tolki „o” („majo” a jinš.). Značycza, praścinak analogičny (podle to), katory ładnie zacha-piu hety kančatak u paru napisańnia rukapisu, z časam čysta pieramoh.

Svetčańiam movy „Al kitabu” i ciapierašnaje krywickaje movy paúdzionna-zachodních havorkau (Navahradčyna, Horadzienščyna, Sluččyna i jinš.) žbita ēvierdžańnie Sabaleuskaha („Lekcii”, 63) i Karskaha (Biełorüssy, II-1, 197), što ū krywickaj movie kancavoje „e” pa žmiakčełych suhukach pierachodzie ū „o”. „E” tut možna vyjaśnić adno tym, što jano spačtnaje, tymčasam „o” vyjaśnajecca lohka analogijaj asnovaŭ ēviardych (adno, dabro, to a pad.). Dziejańie hetaje

analogiji zachapiła takža kancavoje -a (-'a) z e spačatnaha nt- asno-vaú; hetak ciapieraka majem: „dzicianio, jahnio” i jinš. zam. raniejšych „dziciania, jahnia” i jinš.

U movie polskaj, ukrajinskaj i nareču paúnočna-rasijskim „e” pierachodzie ū „o” jak u składoch nacišnienych, tak i nienacišnienych. Ale ū kryvickaj movie, razam iz abrusieľym nareččam daúniejšych kryvic-kich Viacičaú (t. zv. ciapier paúdzionna-rasijskim nareččam), bačym pierachod „e” ū „o” adno pad naciskam, bo ū składoch nienacišnienych „e” pierachodzie ū „a” ('a). Podle analogiji ž jinšymi movami slavian-skimi, my spadziavalisia-b, što taksama ū kryvickaj pierad paústaňiam akańnia „e” nienac. pierachodziła ū „o”. Ale vyhladaje, što akańnie ū svajim pačatku raniejšaje za labijalizacu „e”, najmia, kali apošni proces pačausia, nienacišnienaje „e” bylo, vidavočna, redukavaušsia, dyk nie mahlo labijalizavacca, a, značycca, i pierachodzić u „o”, ale z časam pierachodziła ū „a”.

„e” ci „e” z „e” ū „o” nie pierachodzie: z'vezdi 107b4, zvezdi 116a2, zvezdam 123a1, zvezdi 123a4.

Vypadańnie „e” majem: 1. U dakł. adz. 1. zajmionaū muskich nijakich (gen. sg. m. n.): moj, twoj, svoj, čyj: majho 4a15, 84b15, 111a8, 125a8, svajho 13b2, 20a11, 47a7, 51b14, 52b7, 64b5, 66a11, 76a10, 85b11, 88b9, tvajho 19b3, čjho 37b17, 38a2, 38a3, 38a4. Hetyja chormy ūžyvajucca zvyčajna proci adzinočnych z „e”: majeho 96b1, svajeho 66a6 i h. d. Jašče radziej sustrakajucca ū „Al kitabie” chormy ściahnienyja — maho i h. d.

2. U pryzn. adz. (dat. sg.) tych-ža zajmionaū: svajmū 44a7, svajmu 44a8, tvajmū 93a16, 106b7, 106b12, 114a7, majmū 106b5, 106b11, 107a2, 122a3. Adchinaū ad hetaha niama.

3. U a) vajvudaj (vajvodaj) 19b13, vajvuda (vajvoda) 19b14, ale vujevuda (vojevoda) 19b11, vojevoda 127b5. Cikava, što ū dvuch apošních prykładach z „e” majem u pieršym składzie „o” (značycca nienac. „o” nie pierajšlo ū „a”)) dyk dva apošníja prykłady možna ūva-žać za polonizmy.

b) Adno z vypałym „e” ūžyvajecca pazyčanaje słova „majstat”: majstat 18a6, 18a5, 114b8, 123a9, 123b5, 135a7, 135a12, majstatach 56a4, majstataū 96b1.

4. U zlučy nižli (ž „niželi”): nižli 37a16, 75b10, 84a1, adnolka-va ū niž 84a2.

Adpałaje „e” znachodzim sparadyčna ū nienacišnienaj častcy

,„że” : idziž 51b17, Tož 54a6, timiž pałcami 73b13, Tahož 106b4, 107a3, tajež 110a7, tajež hadziny 125a9, Janož 70a5.

ŽMIENY SAMAHUKU ē

Dyftongi na miescu ē. Možna ūvažač, što dałavach prvydzenija prykłady adbivajuć vymovu ē jak dyftongu: vjedomij 5a14, 75b9 (viedamy), nevadaje 25a13, 33a6, 40b15, 57b3, 80a7 (nia viedaje), naražaūšy 26a8 (narezaūšy), zavašana 116a3 (zaviešana), dana vadac 138b7, čelevake 135b17, śveata 115b1.

Na piersy pahlad možna było-b u „j” u słovie „vjedomij” bačyć imknieńie da abaznačnia žmiakčonaha „v”. Ale charaktarystycna, što „j” jo ū składzie naciśnienym, u katorym u paudniora-zachodnim dyjalekcie bielarskim ciapier jo dyftongi, a byli ū XVI sth. i ū dyjalekcie siarednim*), a, značycca, i ū vilenska-ašmianskim, što gieografična i podle svajich asablivačiau zajmaje mjesca pamíž jich. Nia majučy apryčonaha značka da abaznačnia dyftongu, aútaru nie zastavałasia ničoha lepšaha, jak abaznačyč jaho pry pomačy je. Mieniej peūnaści ū vabaznačniu dyftongu pry pomačy značka da arabskaha „a” daúhoha. Ale nielha takža pavieryć, kab mahla być 9 razoū abmylką ū pisanju i zaúsiody na miescu naciśnienaha „ē”. Dumaju, što, nia majučy apryčonaha značka da dyftongu, aútar abaznačyč jaho značkom da arabskaha daúhoha „a”, katory ū jaho ū danym prypadku maū značanie nia „a”, ale samahuku daúhoha, značycca bližšaha da dvuhuku, čymsia samahuk zvyčajny. U prykładzie śveata dvuhuk abaznačany dvuma značkami.

Vyšej byū prvydzeniy prykład na dvuhuk na miescu spačtana „o”.

ē u dziejasłovaū „siadzieć, pomnieć”. Nakš jak u movie rasijskaj i zhodna iz zastałymi movami slavianskimi (z vyniatkam, što da „siadzieć”, ukrajinskaj — sydity), u krywickaj majem ē ū dziejasłovach „siadzieć, pomnieć”. Heta taksama adbivajecca ū „Al kitabie”: prepomnauši 65a2, tut nienaciśnienaje „ē” pierajšlo ū „a”; śedzic 1b1, 14b3, 14b4, 18b15, śedzec 14a2, 33b13, śedzeū 14a16, 22b5, śedzeči 73a7, ne śedzi ib. i jinš. Adchinaū niamašaka.

*) Pakazaū ja heta ū svajoj recenzi ū „Balticoslavica” II. pracy Stangavaje (Stang Chr. S.) „Die westrussische Kanzleisprache...” Jak pakazuje Karski, u krywickim dyjalekcie siarednim i ciapier jo dvuhuki ū niekatorych miascovačiech.

ХРОНІКА

Інстытут Беларусаведы Лява Сапегі ў Мадрыдзе. 2 сакавіка сёлета закладзены ў Мадрыдзе Інстытут Беларусаведы Лява Сапегі як беларуская сэкцыя іры Гішпанскім Цэнтру Узаемамененай Эўропскай Культуры. Старшынёю Інстытуту ё прынц Тодар Ляскарыс Комнэно. Паўстаныне Інстытуту съветча пра арганізацыйныя здольнасці нашае малое эміграцыінае колёні ў Гішпанії.

Пазычым гэтай колёні такай самой здольнай працы ў Інстытуце.

— 15 сакавіка 1952 Юрка Віцьбіч прачытаў у Крывіцкім Навуковым Т-ве Пр. Скарыны рэфэрат на тэму „Супроцьбальшавіцкія паўстанні ў Беларусі”.

— 29 сакавіка 1952 г. ў Моваведнай Сэкцыі Крыв. Нав. Т-ва Скарыны была Зборка пазнання беларускай мовы. Разгляд пытанняняў на Зборцы быў папярэджаны рэфэратам Др. Я. Станкевіча на тэму „Сярэдні а Віленска-ашмянскі дыялект беларускай мовы”. Пастановы Зборкі ў гэтым нумары друкуюцем. Зборкі познанняня блр. мовы адбываюцца заўсёды ў памяшчэніі Т-ва Скарыны ў 2-ую сіботу ў 7 гадз. і ў чацвертую нядзелью у 13 3/4 гадз. кожнага месяца.

— 30 сакавіка сёлета адбылося ўрачыстасць съяткаваньне 34-ых угодкаў пра галашэння незалежнасці Беларусі. Народу было каля 500 чалавекаў. Наагул урачыстасць зрабіла добрае даймо. Да такіх съятаў трэба ўсюдых і добра гатавацца.

У сувязі з рознымі съяткаваннямі трэба звярнуць увагу ня толькі на мас-тацкую часць, але й на прамовы й рэфэраты. Ня кожны можа быць аратарам і хто ім ня ёсьць, з таго даволі, калі прамова або рэфэрат будуць легічна добра прыгатаваныя.

Беларусы ў Кліўлендзе. Як відаць ізь бюлетеню „Беларускага Злучанага Камітэту ў Кліўлендзе” (што за арганізацыя?) Беларусы ў Кліўлендзе ўмела працаваць. Яны залегалізавалі мясцовую паraphвю Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, нанялі адзін паверх і часць другога вялікага дому (у панятай часці дому ё, між іншага, залі на 350 чалавекаў) і праяўляюць іншую дзеяльнасць. Галоўнай Радзе (старой і новай) Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання можна павучыцца ў свайго Кліўлендзкага аддзінку як трэба працаваць. Галоўная Рада, маючы месца быцця ў Нью Ёрку, не парупілася нат за-класы і нюёрцкага аддзінку Задзіночання, здаваліася фікцыйнымі адз-дзеламі ў колькіх часцях Нью Ёрку.

Адзержана на „Веду” па адным даляру ад сп. сп. А. Попкі, В. Захаркевіча і Жыхара. Вялікі дзякую!

З прычыны нястачы сяродкаў Рэдакцыя „Веды” ня плаце гонорару аўтарам.

Рэдактар: Др. Я. Станкевіч

Editor: Dr. J. Stankievich

Ukrainian American Press, 133 E. 4th St., New York.